4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.5
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1506-1513

Осауленко Андрій Олександрович доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3125-1892

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Виходячи з аналізу як доктринальних так і нормативно-правових положень у статті визначено місце та роль Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні та окреслено функції держави в межах яких здійснюються відповідні повноваження.

Зроблено акцент на тому, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави.

Звернуто увагу на той факт, що Національний банку України як орган державного управління задіяний, насамперед, у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій держави.

Особливий акцент у статті здійснено на розкритті ознак Національного банку України як юридичної особи, зокрема наявності: відповідного юридичного статусу, який закріплений нормативно-правовими актами держави; власного кошторису; відокремленого майна; офіційної назви та державної печатки; власних органів управління, які формуються (призначаються) вищестоящими державними органами.

Окремо розглянуто нормативно-правові положення у розрізі діяльності Ради Національного банку України як керівного колегіального органу Національного банку.

Зроблено акцент на тому, що формування складу Ради Національного банку як Верховною Радою, так і Президентом, обумовлено її надзвичайно важливими функціями у забезпеченні політики держави у грошово-кредитній сфері, яка має бути незалежною від втручання будь-яких управлінських структур і суб'єктів владних повноважень і спрямованою на забезпечення стабільності національної валюти.

В статті зроблено висновок про те, що Національний банк України може бути віднесений до контрольно-наглядових органів оскільки здійснює банківський нагляд за діяльністю банків та інших осіб з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, а також контрольні заходи, що передбачені законодавством. Рада ж

ISSN 3041-1793 Online
Національного банку України здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, що зумовлено нормативно закріпленими завданнями і корелюється з відповідними повноваженнями.

Ключові слова: механізм держави, апарат держави, апарат управління, органи державної влади, державні органи, органи державного управління, контрольно-наглядові органи, державні підприємства, державні установи, функції держави, економічна функція держави, додаткові функції держави, юридична особа, ознаки юридичної особи, Національний банк України, Рада Національного банку України.

Osaulenko Andrii Oleksandrovych Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3125-1892

THE PLACE AND ROLE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE IN THE UKRAINIAN STATE MECHANISM

Abstract. Based on the analysis of both doctrinal and regulatory provisions, the article determines the place and role of the National Bank among the constituent elements of the state mechanism in Ukraine and outlines the functions of the state within which the relevant powers are exercised.

Emphasis is placed on the fact that the National Bank of Ukraine, among the structural elements of the state mechanism, belongs to the administrative apparatus as a constituent of the state apparatus.

Attention is drawn to the fact that The National Bank of Ukraine, as a state administration body, is involved, first of all, in the implementation of internal economic and additional functions of the state.

The article places special emphasis on exploring the features of the National Bank of Ukraine as a legal entity, in particular the presence of: an appropriate legal status, which is enshrined in the state regulations; its own budget; separate property; official name and state seal; its own management bodies, which are formed (appointed) by the higher state bodies.

Separately, the regulatory provisions are considered in the context of the activities of the Council of the National Bank of Ukraine as the governing collegial body of the National Bank.

Emphasis is placed on the fact that forming the composition of the Council of the National Bank by both the Verkhovna Rada and the President is conditioned by its extremely important functions in ensuring the state's monetary policy, which should be independent of the intervention of any administrative institutions and subjects of power and aimed at ensuring the stability of the national currency.

ISSN 3041-1793 Online

The article concludes that the National Bank of Ukraine can be attributed to the control and supervisory authorities because it carries out banking supervision over the activities of banks and other entities in order to ensure the stability of the banking system and protect the interests of depositors and creditors of the bank, as well as supervisory measures provided for by law. The Council of the National Bank of Ukraine exercises control over the implementation of monetary policy and supervision over the internal control system of the National Bank, which is determined by statutory tasks and correlates with the relevant powers.

Keywords: state mechanism, state apparatus, administrative apparatus, state authorities, state bodies, state administration bodies, control and supervisory bodies, state enterprises, state institutions, state functions, economic function of the state, additional functions of the state, legal entity, features of a legal entity, National Bank of Ukraine, Council of the National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми. В Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року збереження інституційної незалежності Національного банку України визначено як одне із завдань фінансової безпеки. У зв'язку з цим, науково обґрунтоване визначення місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні має важливе практичне значення, зокрема й у сфері національних інтересів та безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладну проблематику Національного банку України в різні часи у своїх працях розглядали: О. Барановський, О. Баштанник, О. Білоус, А. Гальчинський, В. Гетьман, О. Джужа, В. Єпіфанов, О. Запотоцька, О. Користін, І. Курас, О. Литвин, П. Нагорний, Р. Натуркач, О. Орлюк, М.Савлук, О. Севастьяненко, А. Селіванов, О.В. Шевченко, А.С. Ярошенко та інші. Водночас проблематиці ролі та місця Національного банку серед складових механізму держави в Україні увага приділялась лише фрагментарно.

Мета статті – визначення місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні та окреслення функцій держави в межах яких здійснюються відповідні повноваження.

Виклад основного матеріалу. В державно-організованому суспільстві для підтримання нормального його існування та вирішення завдань, які стоять перед державою, необхідне функціонування різноманітних державних організацій. Таким чином, функції держави здійснюються за посередництва спеціально утвореного для цього інституціонального механізму – механізму держави, що розглядається як система державних організацій, які створюються для організації і безпосереднього здійснення функцій держави [1, с. 185].

Вбачається, що для більш глибокого розкриття місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні,

ISSN 3041-1793 Online

доцільно буде спочатку зупинитися на загальнотеоретичних складових визначеної проблематики, а після цього здійснювати конкретизовані висновки з проекцією на окреслений предмет дослідження.

Таким чином, з визначення механізму, очевидною є його структура, під якою розуміють його внутрішню побудову й до якої відносяться:

1) апарат держави, тобто органи держави, які наділені державно-владними повноваженнями:

а) апарат управління – складається з державних службовців, тобто управлінців;

б) апарат примусу – це Збройні Сили України, поліція, прокуратура, кримінально-виконавчі заклади тощо;

2) державні підприємства;

3) державні установи.

Такий підхід до структури механізму держави був обґрунтований у теорії, запропонованій В.В. Копєйчиковим ще у другій половині минулого століття. З його точки зору, існує два, хоча й пов'язаних між собою, але різних і самостійних поняття: поняття механізму держави, як сукупності всіх державних організацій, і поняття державного апарату, що об'єднує самі лише державні органи [2, с. 36–37].

Апарат держави **(**органи держави**)** переважно розглядається як конституційно передбачена система державно-владних структур, наділених визначеними повноваженнями представницького, управлінського та судового характеру органи [3, с. 73].

До структури механізму держави відносять також державні підприємства як вид державних організацій, які безпосередньо реалізують функції та завдання держави в сфері матеріального виробництва та державні установи як вид державних організацій, на які покладено завдання по реалізації функцій держави у сфері нематеріального виробництва.

В статті 2 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією та іншими законами України.

Виходячи з аналізу вищезазначених як доктринальних так і нормативних положень, можемо дійти проміжного висновку, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави.

Необхідно зазначити, що в юридичні літературі використовуються два синонімічно близькі терміни «державний орган» та «орган державної влади». Конституція України використовує лише один із двох термінів. Наприклад, у ч. 2 ст. 5 Основного Закону зазначено, що народ здійснює владу безпосередньо

ISSN 3041-1793 Online
і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В контексті предмету дослідження зосередимо основну увагу на розкритті поняття саме органу державної влади, під яким доцільно розуміти такі колегіальні чи одноособові органи, які наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними матеріальними, фінансовими й іншими засобами для здійснення завдань та функцій держави [4, с. 277].

Усі органи державної влади та управління відіграють важливу роль у здійсненні функцій держави, що за сферами діяльності поділяються на зовнішні та внутрішні, які, в свою чергу, поділяються на політичну, соціальну, економічну, культурну правоохоронну тощо [3, с. 64–66].

Цілком природньо, що нас в першу чергу цікавитиме саме економічна функція, яка полягає у створенні державою стратегічних напрямів свого економічного розвитку [5, с. 72].

Іншим важливим критерієм для класифікації функцій держави є соціальне значення для державної діяльності. В цьому випадку виділяють основні функції як напрями діяльності держави, без здійснення яких вона не може нормально функціонувати і розвиватися та додаткові (похідні), які самі собою не розкривають сутності держави.

Додаткові функції держави як складові структурні частини її основних функцій, є напрямами діяльності держави з виконання її завдань у конкретній, і в цьому розумінні більш вузькій сфері суспільних відносин. Їх здійснення забезпечується певною діяльність окремих ланок державного апарату, а не державою в цілому [6, с. 251].

Таким чином, держава загалом здійснює вплив на економіку через податкову політику, створення сприятливих умов для сучасного виробництва, підтримку усіх форм власності, а також розвиток валютно-грошової системи тощо, а Національний банку України як орган державного управління задіяний, насамперед, у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій.

Говорячи про повноваження Національного банку України насамперед необхідно згадати ст. 99 Основного закону, де зазначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Закон України «Про Національний банк України» (ст. ст. 6–7) до згаданої основної функції додає також:

1) підтримку цінової стабільності в державі;

2) сприяння фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи;

3) сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання та інші функції.

ISSN 3041-1793 Online

Кожен орган державної влади є юридичною особою та має всі ознаки юридичної особи: свій юридичний статус, який закріплений нормативно-правовими актами держави; свій кошторис; своє відокремлене майно на праві оперативного управління, яке належить до державної власності; свою офіційну назву та державну печатку; свої органи управління, які формуються (призначаються) вищестоящими державними органами або формуються виборцями [7, с. 466].

На нормативному рівні перші із згаданих ознак Національного банку України як юридичної особи (наприклад, кошторис, майно, печатка тощо) закріплені у ст.ст. 4–5 Закону України «Про Національний банк України». Стосовно ж органів управління, то вбачається за доцільне в першу чергу згадати про Раду Національного банку України яка відповідно до Рішення Ради Національного банку України «Про Регламент Ради Національного банку України» є керівним колегіальним органом Національного банку України.

Відповідно до ст. 85 та ст. 106 Конституції, а також ст. 10 Закону України «Про Національний банк України» до складу Ради Національного банку входять члени Ради Національного банку, призначені Верховною Радою України та Президентом України. Верховна Рада України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови. Президент України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом видання відповідного указу. Голова Національного банку, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради Національного банку за посадою.

Як бачимо, склад Ради Національного банку формується як Верховною Радою, так і Президентом, що обумовлено її надзвичайно важливими функціями у забезпеченні політики держави у грошово-кредитній сфері, яка має бути незалежною від втручання будь-яких управлінських структур і суб'єктів владних повноважень і спрямованою на забезпечення стабільності національної валюти [8, с. 227–228].

В Основному Законі (ст. 100) та Законі України «Про Національний банк України» (ст. ст. 8– 9) зазначено, що Рада Національного банку: розробляє основні засади грошово-кредитної політики; здійснює контроль за її проведенням; здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку та інші повноваження.

За характером та змістом діяльності органи державної влади поділяються на законодавчі, виконавчі, правоохоронні та контрольно-наглядові [5, с. 105]. Важливо зазначити, що за відповідною класифікацією Національний банк України не є органом виконавчої влади хоч і взаємодіє з Кабінетом Міністрів України в межах взаємних консультацій з питань грошово-кредитної політики та державної економічної політики, зокрема щодо прогнозу основних макроекономічних показників, включаючи монетарні

ISSN 3041-1793 Online

показники і показники валютно-курсової політики, а також інших заходів (ст. 52 Закону України «Про Національний банк України»).

Вбачається, що Національний банк України може бути віднесений до контрольно-наглядових органів оскільки здійснює банківський нагляд за діяльністю банків та інших осіб з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, а також контрольні заходи, що передбачені законодавством. Рада ж Національного банку України здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, що зумовлено нормативно закріпленими завданнями і корелюється з відповідними повноваженнями.

Висновки. Виходячи з аналізу як доктринальних так і нормативних положень, можемо дійти висновку, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави і наділений повноваженнями управлінського характеру.

Національний банк, зокрема Рада Національного банку України, задіяні насамперед у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій держави шляхом здійснення відповідних заходів у межах грошово-кредитної політики та наділені для цього відповідною компетенцією.

Література:

1. Конституційне право України : підручник / кол. авт.: С.О. Халюк, К.Я. Сьох та ін. Київ : Видавничий дім «Центр української літератури», 2026. 401 с.

2. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.

3. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред.: С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

4. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике поле, 2012. 480 с.

5. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 336 с.

6. Машков А. Проблеми теорії держави та права : співвідношення та межі. Київ : К.І.С., 2011. 344 с.

7. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

8. Коментар до Конституції України / за заг. ред. В. Ф. Опришка. Київ, 1996. 368 с.

References:

1. Konstytutsiine pravo Ukrainy (2026) [Constitutional law of Ukraine]. Kyiv : «Tsentr ukrainskoi literatury» [in Ukrainian].

2. Aktualni problemy teorii derzhavy ta prava (2010) [Actual problems of the theory of state and law]. Kyiv : FOP O. S. Lipkan [in Ukrainian].

3. Teoriia derzhavy ta prava (2017) [Theory of state and law]. Kyiv : NAVS, Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
4. Shaptala N. K., Zadorozhnia H. V. (2012). Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine]. Zaporizhzhia : Dyke pole [in Ukrainian].

5. Osaulenko O. I. (2007). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kyiv : Istyna [in Ukrainian].

6. Mashkov A. (2011). Problemy teorii derzhavy ta prava: spivvidnoshennia ta mezhi [Problems of the theory of state and law: correlation and limits]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].

7. Kotiuk V. O. (2005). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].

8. Komentar do Konstytutsii Ukrainy (1996). [Commentary on the Constitution of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026